

РОЗДІЛ IV. ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ

УДК 378.016:78-051:37.015.31

Ван Чжун

ДЗ «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К.Д.Ушинського»

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ ДО КЕРІВНИЦТВА ВОКАЛЬНО-АНСАМБЛЕВИМ МУЗИКУВАННЯМ ШКОЛЯРІВ У КОНТЕКСТІ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянуто сутність соціалізації особистості та роль музичного мистецтва як соціально-культурного феномену. Схарактеризовано специфіку ансамблевого колективу як малої соціально-контактної групи, особливості творчого полілогу як основи діяльності вокального ансамблю, роль колективних занять у індивідуально-особистісному та суспільно-соціальному становленні школярів. Визначено головні вимоги до підготовки майбутніх учителів музики, здатних організувати ансамблево-вокальну навчальну та виконавсько-творчу діяльність школярів як фактор сприяння процесу їх соціалізації.

Ключові слова: соціалізація особистості, музичне мистецтво, вокальний ансамбль, колективне музикування.

Постановка проблеми. Напружений стан сучасного світу, породжений зростанням темпу життя, стрімким збагаченням форм глобальної комунікації, захопленням молоді віртуальним простором, породжує нові виклики, потребу в пошуку адекватних форм педагогічного впливу на процес особистісного становлення школярів. Одне з актуальних завдань – це забезпечення, поряд з якісною освітою та інтелектуальним розвитком шкільної молоді, її соціально-особистісного виховання, здатності до самостійно-ціннісних орієнтацій у духовному, художньому, мистецькому просторі, до колективної діяльності й творчості.

Дослідження науковців, зокрема – філософів (М. Каган, Б. Рассел, Й. Фіхте та ін.), психологів і педагогів (Л. Виготський, Б. Теплов, О. Леонт'єв, К. Ушинський, С. Макаренко, В. Сухомлинський), соціальних

педагогів (І. Зверев, Л. Коваль, С. Хлебик) засвідчують суттєвий вплив мистецтва на соціальне виховання особистості, формування її суспільно-позитивних рис через прилучення до духовних, моральних цінностей людства.

Праці культурологів, мистецтвознавців, музичних педагогів і психологів – Л. Бочкарьова, В. Медушевського, С. Шипа, Г. Падалки, О. Рудницької, А. Сохора, показують, що музичне мистецтво є ефективною формою пізнання духовної спадщини людства, опосередковано-творчого спілкування митця, виконавця-інтерпретатора та слухачів, які сприймають через мистецькі артефакти художні ідеї, почуття, закладені в музичному творі.

Сьогодні серед школярів-аматорів широкою популярністю користується участь у вокальних та вокально-інструментальних ансамблях. Залучаючись до цього виду музичної діяльності, учні входять до складу так званих малих соціальних груп, що складає сприятливі умови для їх соціального становлення як членів творчого колективу.

Зважаючи на те, що в значній частині школярів ще недостатньо сформовані критичне мислення, музично-смакові уподобання й переконання, ступінь корисності їх колективних музичних занять для духовного, соціального становлення значною мірою залежить від компетентності керівника, учителя музики. Отже, майбутній фахівець має усвідомлювати значущість соціально-виховного впливу колективно-ансамблевих занять школярів, бути методично підготовленим до організації та керівництва вокально-ансамблевим музикуванням та творчого вирішення завдань культурно-освітнього, особистісно-виховного, технологічно-формувального й художньо-розвивального характеру.

Однак, на практичних заняттях у класі постановки голосу та в курсі методики музичного виховання, в силу обмеженості навчального часу цим проблемам належна увага не надається. Недостатньо висвітлені питання залучення школярів до ансамблевого музикування як шляху їх соціалізації в наукових і методичних працях, що свідчить про актуальність обраної теми.

Аналіз актуальних досліджень. Активний етап наукового дослідження проблематики музично-соціологічного характеру розпочався в кінці XIX – на початку XX століть – у працях Чарльза Сігера, Альфонса Зільбермана, Говарда Беккера розпочинається Активно до цих питань звертаються Теодора Адорно, Б. Теплов, А. Сохор, С. Цукерман, Б. Яворський, Г. Костюк, які розглядають роль музики як соціально значущого феномену комунікативного типу, досліджують і класифікують закономірності музичного сприйняття, специфіку музично-художньої комунікації між тріадою: композитор – виконавець – реципієнт тощо.

За наших часів особлива увага приділяється соціально-філософському, культурологічному аналізу музичного мистецтва як соціально-культурному феномену в контексті інформаційного простору (М. Каган, В. Медушевський, Н. Воронова А. Муха, О. Рудницька, В. Холопова, С. Шип та ін.). У їх працях стверджується винятково позитивний вплив мистецтва на становлення особистості, зумовлений тим, що в мистецтві об'єктивується й концентрується естетичне ставлення людини до світу, реалізується її духовний зв'язок із суспільством, сприяє її соціалізації.

Засади організації творчих колективів та соціально-психологічних особливостей їх діяльності й функціонування розглядали вітчизняні й зарубіжні науковці: Ч. Гаджієв, Б. Ломов, М. Мидлтон, С. Ренно, Ф. Ендрюс, М. Ярошевський та ін.

Мета статті – обґрунтувати способи й методи організації занять із вокально-ансамблевого музикування школярів, спрямовані на посилення їх впливу на формування суспільно-значущих особистісних і художньо-комунікаційних здатностей і властивостей його учасників.

Виклад основного матеріалу. Під соціалізацією науковці розуміють процес формування особистості під впливом певних соціальних умов і обставин, на засадах опанування соціальним досвідом, перетворенням його у власні знання, цінності й орієнтації. Ступінь і характер соціалізації відбивається на особистісних якостях індивіду, самореалізації його потенційних можливостей, стилі спілкування, поведінкових шаблонах та виражаються у виконанні певних функцій, рольової визначеності, досягненні певного статусу в суспільстві. Отже, соціалізація розглядається як процес включення особистості в систему суспільних взаємовідносин в умовах конкретного суспільства та придбання певних соціально-типових, соціально-значущих рис, визначальних для становлення її індивідуальності.

Узагальнюючи дані з наукових джерел, зазначимо, що сутність процесу соціалізації розкривається в єдності певних структур, до яких належать:

- нормативний компонент, виражений певною сукупністю знань, норм, правил і уявлень, що мають бути засвоєними;
- ціннісно-емоційний компонент, який проявляється через виховання в індивіда системи ціннісних орієнтацій емоційного, поведінкового, когнітивного спрямування;
- комунікативно-особистісний, пов'язаний із засвоєнням досвіду спілкування, статусним, рольовим самовизначенням;
- пізнавально-когнітивний компонент, пов'язаний із засвоєнням накопичених людством знань, способів пізнавальної діяльності;

– практично-дієвий, який втілюється у процесі засвоєння та реконструкції досвіду діяльності;

– евристичний компонент, виражений у творчій активності індивіда – його продуктивній уяві, здатності до вироблення нових знань, артистизм тощо [3, 4].

Суттєва роль мистецтва в цьому процесі зумовлюється його специфікою як засобом збереження й передачі духовного досвіду людства, сприяння пізнавально-інтелектуальному та інтуїтивно-емоційному розвитку особистості, як способу залучення до системи ціннісних орієнтацій і світу художніх ідей, розвитку творчого потенціалу особистості. Крім того, включення в музично-навчальну й виконавсько-творчу діяльність складає потужні можливості для формування в її учасників творчо-ділових і художньо-натхненних способів спілкування, засвоєння певних норм опосередкованих та безпосередніх типів взаємодії суб'єкт-суб'єктного характеру [7].

Виходячи з багатомірності й різновекторності мистецької діяльності, науковці наголошують на тому, що соціальна роль музичного мистецтва є унікальною й узагальнюючою: вона вбирає в себе цілу низку важливих функцій, зокрема, пізнавальну, евристичну, комунікативну, гедоністичну, творчо-продуктивну, організуючу, виховну тощо [2, 9].

Здійснення впливу мистецтва на соціалізацію особистості вбачаємо в чотирьох напрямках:

– через пізнавальну діяльність, пов'язану із сприйняттям мистецтва як засобу опосередковано-духовного спілкування з об'єктивно існуючими художніми феноменами, розширення світогляду, індивідуальної системи цінностей;

– через опанування навичками індивідуальної та колективної музичної діяльності як безпосередньо-специфічної форми творчого спілкування й самореалізації;

– через досвід колективно-власної музично-творчої діяльності як форми створення нової реальності й нового типу комунікації;

– через формування рефлексії, самопізнання, здатності до творчого само проектування в процесі колективно-виконавської діяльності.

Для музичної педагогіки важливим є питання: яким чином має бути організований соціально-позитивний вплив музичного мистецтва на становлення особистості сучасних школярів на сучасному етапі духовно-культурного розвитку суспільства, новітніх інформаційно-комунікативних можливостей і способів впливу на свідомість, розмаїття жанрів і стилів музичної дійсності, – від старовинних форм до сучасних молодіжних субкультур.

Відомо, що музика містить у собі потужні можливості емоційно-сугестивного впливу, який відбувається на всіх рівнях організації особистості – від найнижчого – фізичного, психофізичного, до соціально-духовного, світоглядного. Однак характер цього впливу може бути різним: в одних випадках він може проявлятися у соціально-позитивних формах, в інших – у соціально-негативних проявах. Відомо, що сприймання бадьорої, радісної музики може стимулювати натхнення, піднесення, об'єднувати людей у спільних урочистих, святкових почуттях; переживання сумних, драматичних подій посилюється, якщо воно супроводжується музикою відповідного настрою. Однак, марші «войовничого», жорсткого характеру, музика агресивних субкультур можуть здійснювати й негативний вплив, стимулюючи неконтрольовано-бездумні почуття «єдності натовпу», підштовхувати до асоціальних вчинків, наприклад – до брутального поведіння, розтрощення обладнання концертної зали, тобто – до агресії, жорстокості тощо [6, 8].

Психофізіологічна, емоційна впливовість музичних вражень на стан людини враховується в релаксаційних методиках, де музика відіграє роль фону, який сприяє зняттю психологічної перенапруги, м'язової скрутності. Можливості впливу такого роду широко використовуються й у ідеях арт-педагогіки застосовувати музичні враження як фактор активізації психофізичної діяльності, стимуляції фізичного та інтелектуального розвитку дітей з обмеженими можливостями.

Не залишилися поза межами уваги науковців і питання впливу музичного мистецтва в удосконаленні особистісних якостей дітей, їх соціально-морального виховання (Н. Ветлугіна, Н. Кьон), Цікавими видаються й методики, спрямовані на вдосконалення психологічних станів гіперактивних учнів, на педагогічну профілактику агресивного типу поведіння дітей і підлітків (В. Протопопова) [6].

Роль залучення школярів до участі в діяльності творчих колективів як важливого чинника їх соціалізації підкреслюється в роботах О. Мамікіної, яка розглядає можливості виховання у співаків-ансамблів соціально цінних якостей: відповідальності, комунікативності, здатності до взаємної підтримки, уміння приймати зауваження й адекватно оцінювати свої дії, поступатися самолюбством заради досягнення загального успіху та пристосування свої власні дії до ансамблевого звучання тощо [5].

Дослідження психологів, соціологів і педагогів свідчать, що особливо значущим є залучення до музичних самодіяльних колективів для

учнів підліткового та старшого шкільного віку, що зумовлено, по-перше, посиленням у них потреби в неформальних відносинах, у знаходженні середовища та способів для самореалізації й самоствердження, які більш ефективно реалізуються в малих об'єднаннях і групах; а по-друге – участь у колективно-творчій діяльності є цінним способом заповнення вільного часу школярів діяльністю із соціально-позитивним вектором, що є важливим фактором протистояння негативним спокусам, через які проходить значна частка сучасної молоді.

Розглянемо важливі ознаки малих контактних груп, на засадах яких вони досягають стабільності у функціонуванні, а також особливості їх прояву в діяльності шкільних вокальних ансамблів. До визначальних рис малих груп відносять: наявність мети спільної діяльності як організуючого початку; можливість довготривалих сталих контактів; наявність у групі поділу й диференціації персональних, владних, творчих ролей; встановлення певних взаємовідносин між лідерами й відомими; володіння специфічною груповою культурою – нормами, правилами, стандартами поведінки, очікуваннями членів групи в їх взаєминах і ставленні один до одного.

Характеризуючи участь школярів у вокальних і вокально-інструментальних самодіяльних ансамблях, підкреслимо, що вона здійснюється за власним бажанням учасників, що вказує на визначальну роль інтересу до спільної діяльності, наявності позитивного психологічного клімату в колективі, його успішності, що пов'язана із задоволенням його членів результатами власної діяльності.

У свою чергу, досягнення успішності ансамблевого виконавства потребує відповідної підготовки всіх його учасників до якісного музикування. Виходячи з того, що ансамблеве виконавство є мистецтвом полілогу, єдності в сумісній дії декількох учасників, навчальний процес також має відбуватися на засадах багатовекторної художньо-виконавської узгодженості, вироблення й утілення спільної музично-художньої інтерпретації твору, донесення колективного задуму до слухачів. Досягнення прикінцевого художнього результату також потребує оволодіння виконавців його технологічними компонентами, зокрема – здатністю до акустично-тембрової, динамічної, артикуляційної, інтонаційно-виконавської (ладової, ритмової, поліфонічної) злагодженості, дотримання комфортної комунікативно-психологічної взаємодії, функціонально-ієрархічного координування рольових функцій сценічно-виконавської збалансованості в ансамблевому співі [1, 5].

Ураховуючи зазначені особливості ансамблево-вокального виконавського музикування, зазначимо вимоги, яким мають відповідати його учасники. Першу групу вимог пов'язуємо зі сформованістю комунікативно-соціальних властивостей та особистісних якостей співаків, на засадах яких досягається взаємне порозуміння та творче спілкування. Це, зокрема, здатність до емпатії, взаємодії, творчого полілогу, доброзичливе ставлення до більш успішних співаків, готовність допомоги більш слабким учасникам колективу, адекватна самооцінка власних можливостей та особистісного внеску у спільний результат діяльності.

Другу групу бажаних характеристик співаків-ансамблістів пов'язуємо з сутністю вокально-виконавської діяльності творчого колективу як засобу спілкування із слухачами. До них відносимо: комунікативність, екстравертність, емоційну відкритість, вольову сталість, впевненість, ініціативність, внутрішні та зовнішні прояви артистизму тощо.

Третій аспект вимог зв'язуємо з музично-технологічною якістю виконавської діяльності ансамблю, що базується на розвинених спеціальних музичних і вокальних здібностях та сформованих виконавських навичках, виробленні єдиної вокально-виконавської манери, здатності підкоряти свої індивідуальні уявлення й уміння загальному художньо-виконавському плану.

Четвертий аспект підготовки школярів до участі у вокальному ансамблі розглядаємо через призму здатності до творчості у виконавсько-вокальній та сценічно-імпровізаційній діяльності. До них відносимо, зокрема, сформованість навичок мобільного варіювання тембрової наповненості й динаміки співу під час виконання функцій лідера-соліста, швидкий перехід до функцій члена ансамблю, завданням якого є створення музичного фону, «розчину» свого голосу заради досягнення гомогенності в колективному звучанні.

Не менш важливим із цього погляду є вміння ансамблістів втілювати вокально-сценічний образ і доносити його до слухачів, що потребує гнучкості, мобільності, певної імпровізаційності дій задля їх узгодження й корекції всіма виконавцями, пристосування до ситуативного контексту, вміння узгоджувати, відповідно виникаючим швидкоплинним змінам, темпові, динамічні, агогічні, артикуляційні деталі у власному виконанні.

Урахування викладених вище факторів дозволило визначити головні компоненти підготовки майбутнього керівника, до яких віднесено їх оволодіння:

- 1) психолого-педагогічними засадами організації діяльності творчого колективу, здатного до повсякденної кропіткої вокально-формувальної роботи та натхненної реалізації її результатів у прилюдно-виконавській діяльності, знання основ його менеджменту, прогнозування діяльності та її подальшого розвитку;
- 2) методикою розвитку художнього, смаку школярів, збагачення їх музичної ерудиції, формування системи ціннісних еталонів і критеріїв;
- 3) методикою розвитку спеціальних музичних та співацьких здібностей членів вокального ансамблю, зокрема – їх вокально-інтонаційного, ритмового, поліфонічного, вокально-тембрового, гармонічного слуху, а також навичок слухового самоконтролю;
- 4) виконавсько-педагогічними навичками, на засадах яких здійснюється репетиційна робота. Це, зокрема, здатність диференційовано й цілісно сприймати виконавський процес і цілісний результат; навички технічно-якісного й художньо-виразного вокального інтонування; уміння переходити з однієї партії в іншу в перебігу озвучення твору з метою корекції та допомоги тим співакам, які невпевнено почуваються у своєму інтонуванні; уміння диригувати задля координації дій виконавців, посилення динаміки розгортання художнього образу, виразності його втілення;
- 5) здатністю до інструментальної підтримки вокалістів під час розспівування й роботи над фрагментами твору, опрацюванням окремих партій із виконавцями;
- 6) знаннями й методичними засадами роботи над художністю виконання, відповідно жанру, напряму, у якому співає ансамбль (класичний, естрадний, джазовий тощо), складу ансамблю, зокрема – уміння працювати над виправленням інтонації, розвитком музичних здібностей його учасників;
- 7) здатністю створювати аранжування й переробку музичних творів для вокального ансамблю певного складу;
- 8) методами роботи із сучасними інформаційно-комунікативними та аналогово-цифровими технологіями, які застосовуються у практиці музичного навчання й виконавства.

Ураховуючи завдання, які постають перед майбутнім керівником вокального ансамблю, було розроблено програму спец. курсу з методики ансамблевого музикування, внесено додатки до типових програм із дисциплін «виконавська майстерність» за фахом «вокал», історія вокального мистецтва, методика викладання музики за кваліфікацією «магістр мистецтва».

Крім того, підготовлено репертуарний лист із переліком творів, призначених для ансамблевого виконання груп головних вікових категорій (молодший, підлітковий, старший шкільний вік), різного типу (дівочий, юнацький, мішаний), різновидів (вокальний, вокально-інструментальний), а також банк даних із відеозаписами – взірцями ансамблевого співу різних складів і жанрів, на які можуть орієнтуватися студенти, розширяючи свою ерудицію та готуючись до роботи з учнівськими колективами.

Застосування зазначених засобів підготовки майбутніх керівників вокального ансамблю дозволило:

– виробити в них усвідомлене ставлення до мистецько-виконавської колективної діяльності як засобу сприяння соціальному становленню учнів, до ролі вокально-ансамблевого музикування школярів-аматорів на шляху їх зацікавлення музичним мистецтвом;

– сформувати розуміння того, що сценічне виконавство є процесом своєрідного спілкування з колективом музикантів-виконавців, із слухачами;

– удосконалити навички роботи з учнями над вокально-ансамблевим виконавством, сценічним втіленням художнього образу.

Подальшого дослідження підготовки майбутніх керівників вокальних ансамблів потребують питання виховання в них музичного смаку й критично-оцінного ставлення до розмаїття розважально-музичних жанрів і творів, що панують у сучасному культурному просторі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біла Н. Л. Ансамблеве музикування: до сутності поняття / Н. Л. Біла, Н. О. Штурман // Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Психолого-педагогічні науки. – 2014. – № 2. – С. 40–46.

2. Каган М. С. Социальные функции искусства / М. С. Каган. – Л. : Искусство, 1978. – 33с.

3. Коломинский Я. Л. Малая (контактная) группа как универсальная система непосредственного межличностного общения / Я. Л. Коломинский // Генетические проблемы социальной психологии : сб. трудов. – Мн. : Изво «Университетское», 1985. – С. 10–29.

4. Ларин В. И. Социализация младших школьников средствами искусства / В. И. Ларин // Социально-экономические явления и процессы. – Вып. № 5. – Т. – Минск : Наука, 2002. – С. 125–133.

5. Мамикіна О. А. До питання про формування в студентів навичок роботи із шкільними вокальними ансамблями / О. А. Мамикіна (рукопис). – Одеса, 2015. – 12 с.

6. Протопопова В. А. Функции музыкального искусства и их реализация в педагогической профилактике агрессивного поведения / В. А. Протопопова // Молодой ученый. – 2009. – № 2. – С. 291–294.

7. Сохор А. Н. Вопросы социологии и эстетики музыки : в 3 т. / А. Н. Сохор. – М., 1980–1983.

8. Михайлов А. Музыкальная социология Адорно и после Адорно / А. Михайлов. – М., 1978.

9. Borris S. Vom Wesen der Musik Soziologische Musikbetrachtung / S. Borris // «Das Musikleben». – 1950. – No 3.

РЕЗЮМЕ

Ван Чжун. Подготовка будущих учителей музыки к руководству вокально-ансамблевым музицированием школьников в контексте социализации личности.

В статье рассмотрены сущность социализации личности и роль музыкального искусства как социально-культурного феномена. Охарактеризована специфика ансамблевого коллектива как малой социальной группы, особенности творческого диалога как основы взаимодействия членов вокального ансамбля, роль коллективных занятий в индивидуально-личностном и общественно-социальном становлении школьников. Определены главные требования к подготовке будущих учителей музыки как организаторов ансамблево-вокальной учебной и исполнительско-творческой деятельности школьников, направленной на совершенствование процесса их социализации.

Ключевые слова: социализация личности, музыкальное искусство, вокальный ансамбль, коллективное музицирование.

SUMMARY

Wang Zhong. Training of future music teachers in vocal ensemble music-making by schoolchildren in the context of individual socialization.

The article deals with the tasks of students' training in classes for school vocal ensemble and its possible influence on socialization process by their members. The essence of the socialization is described which is meant the involvement of the individual to progress of human culture, to acquisition of socially necessary knowledge, norms and values, integration in social activity,

the formation of individual qualities that have to ensure the effectiveness in a certain social environment.

The special attention is paid to the social philosophical analysis of music as a social cultural phenomenon in the context of world informative space. The social and unifying role of the music, its expression in the family ceremonial, sacral, public and social life spheres, in the development of socially significant individual properties is defined.

The article considers the research scientists who have studied the art effect on the individual social education and formation of socially positive features. The role of art is specified as a means of familiarizing the individual to spiritual and moral values of humanity, improving value orientations in art, cultural space, the capacity for joint activity and creativity, indirect communication with the spiritual achievements of the past by the contemporary performers and listeners.

The music making in the format of an ensemble is characterized as an active form of creative polylogue, formation in the individual the ability to coordinate own individual properties with collective forms to achieve the artistic results. The special aspects of ensemble performance by amateurs and its role in the comprehensive individual and social development of schoolchildren are developed.

The author has determined the main requirements for the training of future music teachers capable to organize an ensemble performing and vocal training for creative activity of their students aimed at improving their socially significant personal properties.

In actual practice it has been proved that the engaging of schoolchildren to the vocal-ensemble music-making is an effective organization form for creative communication, improving personal qualities and social positive properties.

The further investigation requires the problem of training the future leaders of vocal ensembles for their activity in education of musical taste and critical evaluative attitude to the variety of entertainment and music genres and works in contemporary cultural space.

Key words: *individual socialization, music art, vocal ensemble, collective music-making.*